

IOAN CIUPERCĂ

In data de 28 septembrie 2012 a plecat dintre noi Omul și Profesorul Ioan Ciupercă, vechi membru al Despărțământului ASTRA „Mihail Kogălniceanu” Iași și al colectivului redacțional al „Revistei române” (1997). Născut la 19 mai 1940, la Odobești (jud. Bacău), a urmat studiile primare și secundare la Predeal și Breaza, jud. Prahova (1954-1957 – Liceul Militar „Dimitrie Cantemir”), iar cele universitare la Iași (1963-1967 – Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității „Alexandru Ioan Cuza”). Din 1982, doctor în istorie (cu teza *Opoziție și putere în perioada 1922-1928*). Cercetător la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” Iași (1967-1976).

Șef al Catedrei de Istorie Contemporană Universală de la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași (1992-1996 și 2003-2005). Decan al Facultății de Istorie (1997-2003). Conducător de doctorat – specialitatea *Istorie contemporană universală*

(din 1998). Decorat cu Ordinul Meritul Cultural în grad de Ofițer în semn de apreciere deosebită a meritelor avute în cercetarea științifică desfășurată în cadrul Comisiei Internaționale pentru Studiarea Holocaustului din România (2009).

Ioan Ciupercă s-a remarcat, în cadrul despărțământului ieșean, prin spiritul echilibrat și prin înțelegerea aparte a trăirilor firii umane, fapt care l-a apropiat atât de aștrii mai vârstnici, cât și de cei tineri. Sfătos și împăciuitoare, a știut să îmbine vorbele de duh și povețele cumpătate, stăruind în amintirea multora prin purtarea sa prevenitoare. Trecerea sa în lumea umbrelor reprezintă o grea

pierdere pentru Despărțământul „Mihail Kogălniceanu” Iași și pentru redacția „Revistei române”. Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească!

Mircea-Cristian GHENGHEA

UN MESAGER AL ROMÂNILOR SUD-DUNĂRENI: CRISTEA SANDU-TIMOC (I)

Ce știm astăzi despre spița de oameni răsărită și dăinuind pe „vestita vale”, antică Tribalie tracică, a Timocului, râul ce desparte, înainte de vărsarea în Dunăre, Serbia și Bulgaria? Cîți dintre noi au aflat că în apele lui, din timpuri îndepărtate și pînă astăzi, „se oglindesc frații noștri români”? Unul dintre acești frați i-a prilejuit lui Tudor Arghezi cuvintele potrivite cu care am construit întrebările de mai sus, puse într-o tabletă din fruntea unui

masiv volum de *Cîntece bătrînești și doine*, apărut în 1967 la EPL. „Biruința” alcătuirii lui, cum frumos zice rapsodul venit și el dintr-o baștină veche, vecină, de peste Argeș și Olt, aparține unui fiu al meleagurilor sud-dunărene, cărora le-a asumat numele și destinul, Cristea Sandu-Timoc. După o viață de luptă fără preget pentru păstrarea ființei naționale și întărirea legăturilor dintre românii de pe ambele maluri ale marelui fluviu, arden-

tul cărturar de la Zlocutea, azi Alexandrovăț, Serbia, și-a găsit în vara acestui an binemeritata odihnă, trecînd, la venerabila vîrstă de 96 de ani, în lumea celor drepți. Rîndurile de față se doresc un postum prinos de prețuire și recunoștință justificate de o îndelungată activitate de istoric, scriitor și folclorist, fructificată în ample studii științifice, bogate culegeri de literatură populară, cărți proprii de versuri și proză.

Pe militantul național, dublat de istoric, îl recomandă o serie de volume precum *Istoria românilor timoceni*, 1944, *Tragedia românilor de peste hotare*, 1994, ediția a II-a, revăzută, 1996, *Mărturii de la românii uitați*, 1995, *Vlahii sunt români. Documente inedite*, 1997, *Istoria neamului românesc*, 2003, la care se adaugă o serie de articole, interviuri, cele mai multe în revista „Formula AS”, sau comunicări, cum este cea susținută la Congresul FUEN de la Praga din mai 1998, *Memoriul românilor din Serbia de N-E Iugoslavia*, realizate și de pe poziția de Secretar general al Asociației „Astra Română pentru Banat-Porțile de Fier” și de organizator al celor douăzeci de ediții ale Congresului internațional „Identitatea românilor de pretutindeni”. Toate sînt așezate, cum declară autorul lor, pe „temelia forței științei și a bunului simț”. Scrise din ipostaza de martor și participant, ele au menirea de a ne dezvălui fapte concrete, grave, ce amenință „valori umane și pacea în această zonă geo-politică plăpîndă, în care crima de etnocid și genocid va rămîne imprescriptibilă, un vot de blam pentru făptașii intoleranți ai secolului XX”¹. Și nu rareori, cînd această intoleranță față de românii sud-dunăreni e manifestată de frații lor întru ortodoxie, cuvîntul e așternut pe hîrtie de autor „cu inima frîntă de durere și dezamăgire”². Demersul lui Cristea Sandu-Timoc nu este, desigur, singular. Cărțile sale vin în continuarea eforturilor similare de prezentare a unor insule de compactă românită în zonă, ale altor cercetători din perioade anterioare, fructificate, ca să dăm doar cîteva exemple, în lucrări cum e aceea, din 1923, a lui Emanoil Bucuța³, ori antologia, esențială, apărută spre sfîrșitul ultimului război mondial, în trei volume, sub îngrijirea lui Constantin Constante și Anton Golopenția⁴. Să mai amintim, spre o mai bună cunoaștere a încîlcitelor probleme referitoare la conaționalii noștri din Peninsula Balcanică, și volumul *Românii din Timoc*, Ed. SITECH, Craiova, 2007, o culegere de texte extrase din revista de „luptă național-culturală”, „Timocul”, apărută la Craiova între 1938-1943.

În cele ce urmează ne propunem să zăbovim însă asupra contribuției lui C. Sandu-Timoc în sfera folcloristicii naționale, el fiind pe bună dreptate, cum îl apreciază specialiștii, „cel mai cunoscut culegător contemporan de folclor de la românii de pe Valea Timocului”⁵. Nici munca sa în acest domeniu nu s-a

desfășurat pe un teren viran. Ea e anticipată, începînd cu secolul al XIX-lea, de activitatea de pionierat a unor oameni de știință străini⁶, primul dintre ei pîrînd a fi lingvistul și folcloristul sîrb Vuk Stefanovic Karadzic, la care, în baladele publicate începînd cu 1823⁷, aflăm numeroase referiri la eroi valahi de pe ambele maluri ale Dunării, precum Radul beg din Karavlaška. Există informații că Vuk Karadzic, pe cînd era vameș la Kladovo și la Brza Palanka, ar fi realizat un florilegiu de folclor literar timocean, dăruit lui Asachi și, din păcate, pierdut⁸. Să-l mai amintim, de asemenea, și pe etnograful german Felix Kanitz, realizator, începînd cu 1859, al unor anchete de teren în Timoc, fructificate în lucrarea sa *Serbien*, apărută în Leipzig la 1868, cu un capitol despre românii din regiune (cap IV: *Originea românilor, Limba, Bărbații, Femeile, Educația spirituală, Agricultura, Spiritualitatea, Obiceiuri și datine, Superstiții*). Dar prima culegere tipărită de folclor din Timoc o datorăm unui savant francez, mare și constant prieten al românilor, Auguste Émile Picot, cel ce publică în 1889 la Paris culegerea *Cîntece populare ale Românilor din Serbia*⁹, reproduse în limba de origine și în traducere franceză și însoțită de o prezentare din care aflăm că ele au fost rodul consemnărilor de pe teren făcute de doi cercetători de origine română, George Dimitrievici și Svetozar Stoiadinovici din Negotin, împreună cu o învățătoare sîrboaică, ajunse, în 1878, prin medierea savantului lingvist, ministru al Serbiei la Constantinopol, Stoian Navocovici, în posesia autorului. Dacă unele piese de dragoste și satirice, dictoane ori versuri de copii, observă acesta, par să vină din România, un mai mare interes local îl prezintă cîntecele istorice, precum lunga baladă despre Pazvangi Stoian, o dovadă că „așezarea românilor în Serbia nu datează cum s-a spus de la aplicarea Regulamentului Organic, în Muntenia, ci urcă la o epocă mult mai veche”¹⁰. Lista savanților străini preocupați de limba și creația artistică a locuitorilor din Timocul sîrbesc, ori cel bulgăresc, e fericit completată de cunoscutul lingvist german Gustav Weigand, cercetător la fața locului, între anii 1887-1909, al realităților din toate regiunile locuite de români, autor al cărții *Die rumänischen dialecte der Kleinen Walachei, Serbien und Bulgarien*, Leipzig, 1900, cuprinzînd și referiri la obiceiuri, port, arhitectură, cultură, situație politică. Îi urmează, în secolul XX, sîrbii Tihomir Georgevici, *Printre românii noștri. Note de călătorie*, 1905, și Jovan Cvijic, *Peninsula balcanică, geografia umană*, 1918, ungarul Jozsef Szabo, *Note de drum din Serbia din punct de vedere etnografic și geographic*, 1923, bulgarul Stojan Romanski, *Românii dintre Timoc și Morava*, 1926. Dintre români, să-i amintim succint doar pe culegătorii și editorii de texte folclorice: C. Cosmescu, 1900, Ovid Densusianu,

I.A. Candrea și Th. Sperantia, 1908, George Vâlsan și George Giuglea, 1913, Emanoil Bucuța, 1923, Emil Petrovici și Ion Pătruț, 1942. Ele ar merita un studiu aparte căci, trebuie să recunoaștem, și datorită unor conjuncturi istorice nefavorabile, specialiștii noștri le-au cam neglijat.

În continuarea acestor cercetări vine, în 1943, cartea lui Cristea Sandu Timoc, *Poezii populare de la românii din Valea Timocului*, apărută la prestigioasa editură Scrisul Românesc din Craiova, în colecția „Clasicii români comentați”, îngrijită Nicolae Cartoian. În prefața la volum, reputatul profesor și istoric literar bucureștean evidențiază importanța demersului autorului: „a face cunoscut în marginile mari ale românismului și glasul fraților săi timoceni”. Pe lângă atâtea merite evidente, cartea ne oferă și surpriza de a descoperi în Timoc „o frumoasă și necontenită înflorire a baladei”. Prin circulația lor în ambele sensuri, între nord și sud, ele reprezintă „unul din inelele de legătură ale literaturii populare sud-slavice cu literatura noastră populară”. Această idee e reluată cu ocazia reeditării cărții, după cinci decenii, de universitarul medievalist Stelian Brezeanu, care va sublinia la rîndul lui „miezul comun de simțire și cultură populară”, prin „împrumuturi de motive și eroi”, de pe cele două laturi ale Dunării, evidențiate încă de Iorga, Șeineanu, Bianu, Cartoian¹¹. Baladele, aici în număr de 30, culese în majoritate din Zlocutea natală, formează și substanța, îmbogățită considerabil, a volumului din 1967, *Cîntece bătrînești și doine*, însoțit, cum am văzut, de o scurtă prezentare a lui Tudor Arghezi, mare admirator în acea vreme al lui Tito. O *Introducere* semnată de autor trădează un veritabil specialist familiarizat pe deplin cu tainele folcloristicii (teoria, istoria și metodele disciplinei), cu tezaurul folcloric național și al popoarelor cu care românii au intrat în contact. Dincolo de interesul strict științific, comandamente de nedisimulat patriotism îi ghidează demersul: „redînd sufletul timocian în formele lui cele mai intime, am dorit să prezint lumii etnicul românesc din Carpații timoceni, scoțindu-i din anonim prin forța lor spirituală curată și arhaică, prin potențialul lor numeric, care a mirat pe cercetătorii străini, prin vitalitatea și tradiția lor pur românească” (p. 26). Încă o dată, baladele, cu amănunțimea lor derulare de priveliști, eroi și evenimente, reprezintă miza de interes a culegerilor realizate de Sandu-Timoc. În cea din 1967, mult mai cuprinzătoare, el le grupează, după schema lui Al.I. Amzulescu (*Balade populare românești*, 1964) în 8 categorii distincte: *Fantastice*, *Vitejești*, *Haiducești*, *Păstori și hoțomani*, *Despre curtea feudală*, *Familiale* (cu subgrupele *Îndrăgostiți*, *Soții*, *Părinți și copii*, *Frați*), *Cîntece istorice*, *Jurnale orale*. Dar despre aceste uimitoare balade, multe dintre ele insolite în peisajul folcloric național prin atmosfera specifică și prin

mijloacele aparte de expresie, precum și despre prețioasa ediție de *Povești populare românești* din 1988, ne propunem să vorbim în numărul viitor al revistei.

Notă:

1. Cristea Sandu Timoc, *Vlahii sunt români*, Ed. Astra Română, Timișoara, 1997, p. V.
2. Idem, op. cit., p. I.
3. Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc. Cu un adaos de documente, folclor, fotografii, hărți*, Ed. Cartea Românească, 1923.
4. C. Constante și A. Golopenția, *Românii din Timoc, culegere de izvoare* îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, Ed. Bucovina, Buc., 1944.
5. Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, II, Ed. Saeculum I. O., Buc., 1998, p. 197.
6. Istoria acestor cercetări de etnografie și folclor în areal timocian intră în ultimul timp în atenția unor tineri specialiști, între care o amintim pe Annemarie Sorescu Marincovia, cercetătoare la Institutul pentru Studii Balcanice, Academia de Științe și Arte a Serbiei, din Belgrad, cu excepționalul studiu, *Cultura populară a românilor din Timoc – încercare de periodizare a cercetărilor etnologice*, publicat în „Philologica Jassyensia”, nr. 1, 2006. Informații substanțiale găsim, de asemenea, în teza de doctorat susținută anul acesta de d-na Viorica Ionela Bălășoiu-Toarcă la Facultatea de Geografie din București, intitulată *Craina Serbiei. Studiu etnogeografic*.
7. *Srpske narodne pjesme – Poezii populare sîrbești*, I-IV, Leipzig și Viena, 1823–1833, ed. a II-a, Viena, 1841.
8. V. Annemarie Sorescu Marincovia, art. cit., p. 80.
9. *Chants populaires des Roumains de Serbie*, publiés par Émile Picot, éd. Ernest Leroux, Paris, 1889. *Extrait du Recueil de lexies et de traductions publié par les professeurs de l'École des langues orientales vivantes à l'occasion du congrès international des Orientalistes, tenu à Stockholm en 1889*. Pe Émile Picot îl găsim șef de cabinet al domnitorului Carol I al României, în primii ani de domnie ai acestuia, apoi, viceconsul al Franței la Sibiu (octombrie 1869) și la Timișoara (1869-1872). Este profesor de limba și literatura română la *Ecole des Langues Orientales Vivantes* din Paris, între 1875-1888. În 1879 devine membru de onoare al Academiei Române. În afara lucrării menționate, din lunga listă a scrierilor profesorului francez întocmită de Paul Lacombe, „bibliothécaire honoraire de la Bibliothèque Nationale”, mai reținem un număr impresionant de cărți, studii și conferințe referitoare la istoria, civilizația și cultura românilor, publicate între 1868 și 1905, cele mai multe în reviste franceze de istorie a dreptului, lingvistică, antropologie, dar și românești, precum *Albumul Macedo-Roman* al lui V.A. Urechia ori „Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie”, condusă de Gr.G. Tocilescu.
10. Émile Picot, op. cit., text reproduș în C. Constante și A. Golopenția *Românii din Timoc*, vol. I, ed. cit., p. 74.
11. Stelian Brezeanu, *Cuvînt înainte la ediția a II-a*, în C. Sandu-Timoc, *Poezii populare de la românii din Timoc – nord-estul Serbiei și nord-vestul Bulgariei*, Ed. Ager, Buc., 2007, p. 8. Această nouă ediție mai cuprinde și o *Postfață la poezia populară* semnată de autor, din care aflăm că primele preocupări privind tradițiile populare locale le-a avut de la vârsta de 15 ani, cînd, elev fiind în clasa a V-a la Școala Normală din Craiova, a vorbit la o șezătoare despre *Obiceuirile de Paști la românii timoceni*.

Doru SCĂRLĂTESCU